

Pathi Nagy Sámuel (1770–1810) szellemi világa – könyvtárának jegyzéke alapján

The cultural background of Sámuel Pathi Nagy (1770–1810) – according to the list of his books

VICZIÁN István DSc

Debreceni Egyetem, Ásvány- és Földtani Tanszék.
4032 Debrecen, Egyetem tér 1. viczianif@gmail.com

ABSTRACT

Sámuel Pathi Nagy studied in the Protestant College in Debrecen, later in Jena. Here he became the Hungarian secretary of the Mineralogical Society. Returning home he worked as medical doctor in Komárom. After his death the catalogue of his private library was published which gives a good insight into the sources of his knowledge and cultural background. In this abstract mostly his books dealing with natural history, theology of nature and education are discussed.

Keywords: historical library, natural history, physico-theology, Jena Mineralogical Society, Komárom

KIVONAT

Pathi Nagy Sámuel a debreceni Református Kollégiumban, majd Jénában végezte tanulmányait. Jénában az Ásványtani Társaság magyar titkára lett. Hazatérve Komáromban működött, mint orvos. Halála után kiadták magánkönyvtára katalógusát. Ez jó betekintést ad tudása és műveltsége forrásaiba. Ebben a kivonatban főleg természettudományos, a természet teológiájával és neveléssel foglalkozó könyveit tárgyaljuk.

Kulcsszavak: történelmi könyvtár, természettudomány, fiziko-teológia, Jénai Ásványtani Társaság, Komárom

BEVEZETÉS

Nagy Sámuel (1770–1810) Komáromban született, a debreceni Kollégiumban tanult, majd Jénában és Bécsben folytatta tanulmányait. Végül visszatért Komáromba, ahol orvosként működött. Az ásványtannal főleg debreceni és jénai évei alatt foglalkozott. Jelentős megbecsülését mutatja, hogy az 1797-ben alakult jénai Ásványtani Társaság második magyar titkára volt, és a társaságban az első magyar előadást ő tartotta Magyarország ásványairól. Nagy Sámuel szakmai működéséről [5, 6] és teológiai nézeteiről [7, 8] is több publikációban számoltam be. Most műveltségének forrásait szeretném feltárni könyvtárának fennmaradt katalógusa alapján.

Nagy Sámuel halálakor, 1810-ben igen gazdag magánkönyvtárat hagyott hátra. A könyvtárban talált könyvek címét összegyűjtötték, és egy kis könyvecskében kiadták a következő címmel:

Catalogus librorum experientissimi quondam medicinae doctoris Samuelis Nagy de Path tabulae judicariae assessoris et physici honorarii incli. comita. Comaromiensis.

Comaromii, Typis Viduae Weinmüllerianae 1810. 72 p.

(Néhai pathi Nagy Sámuel nagytudású orvosdoktor, az ítélő tábla ülnöke és nemes Komárom megye tiszteletbeli orvosa könyveinek jegyzéke. Komárom, Weinmüller özvegye betűivel, 1810, 72 p.)

Ezzel a könyvjegyzékkel azért érdemes részletesebben foglalkozni, mert feltárul belőle Nagy Sámuel egész szellemi világa, egy sokoldalúan képzett városi polgár, református hívő és köztisztviselőben

álló orvos műveltségi köre a 18/19. század fordulóján, a francia felvilágosodás és a német romantika szellemi hatásai alatt. A korszak több neves személyisége, így pl. Batsányi János, Kazinczy Ferenc, Péczeli József könyvtárának ismerjük a jegyzékét. Egy kevésbé ismert, de jelentős, Bécsben élő, művelt magyar lapszerkesztő, Görög Demeter könyveit hasonló módon Zvara Edina [9] dolgozta fel.

Amint a belső címlapon levő rövid latin nyelvű szöveg tájékoztat, a könyvecske célja valószínűleg az árverés elősegítése volt.

A könyvtár mintegy ezer könyvet tartalmazott. Ez a szám nagyságrendileg megegyezik a többi említett kortárs magánkönyvtár nagyságával. Az egyes könyvek kiadására, szerzőjére és tartamára vonatkozólag sok internetes forrást, pl. a Wikipédiát használtam, de ezekre nem hivatkozom részletesen. Sok adatot Szinnyei József (1891-1914) bibliográfiájából vettem [3], a még régebbi magyar szerzőkre nézve pedig segítségemre volt Bod Péter (1766, 1982) Magyar Athenas című irodalmi lexikona [1, 2].

1. A KÖNYVEK TÉMÁI A KATALÓGUS CSOPORTOSÍTÁSA SZERINT

A könyvek címeit a kiadvány témák szerint csoportosította. A következőkben e témák szerint ismertetjük a könyveket:

1.1. *Libri theologici* – Teológiai könyvek

Száznál valamivel több könyv tartozott ide. Már akkor értékes könyvritkaságnak számíthatott egy 1526-ból származó, pergamenbe kötött latin nyelvű Biblia. Másik ilyen értékes, pergamenbe kötött ritkaság lehetett Mózes öt könyve arab nyelven, amelyet Hollandiában adtak ki 1622-ben. Volt egy Dániel látomásaival foglalkozó holland könyv is 1768-ból, szerzője Herrmann Venema. Ezeknek a látomásoknak a magyarázatával Newton is sokat foglalkozott. Érdekes, hogy Milton Elveszett paradicsomát is a teológiai könyvek közé sorolták. Ez magyar fordításban volt meg, amelyet 1776-ban adtak ki Kassán.

Nagy Sámuel érdeklődésének megfelelően nagy részt foglaltak el a fiziko-teológiával foglalkozó könyvek, köztük természetesen Sander munkái, akinek a művét ő fordította le. Megvolt természetesen az eredeti munka 1788-ból, a fordítás 1794-es kiadása, de érdekes módon az 1798-as kiadást nem találtam a jegyzékben. Sander más művei közül megvoltak egy hasonló témájú könyve, *Über das Große und Schöne in der Natur*. (A nagy és szép a természetben, Leipzig 1782), egy, a egyszerű parasztok nyelvén írt természetrajz (Leipzig 1782), valamint a halála után összegyűjtött kisebb írásai (1784).

A fiziko-teológia klasszikusai közül megvolt William Derham Fiziko-teológia című műve francia nyelven 1769-ből és az Asztro-Teológia német fordításban 1739-ből. Ide sorolható még egy másik angol szerző, Abraham Trembley műve német fordításban, *Natur und Religion* címmel (1780). Nagy Sámuel sokat hadakozott a felvilágosodás ateista irányzatával. Könyvtárában megvolt viszont két korai könyv, amelyek az ateizmust népszerűsítették: Spanheim műve franciául: *L'Atheé* (Genf, 1649) és egy latin nyelvű, 1676-ban Bécsben kiadott könyv: *Itinerarium Athei ad Veritatem* címmel.

Mint komárominak, meg kellett lennie a könyvtárában nagy szellemi példaképének, Péczeli József református lelkésznek a fordításában megjelent könyveknek. Ezek közül egy ótestamentumi egyháztörténet még a teológia körébe sorolható, de itt sorolják fel a „*Hervey sírhalmi és elmékedései*” című fordítás-kötetet is, amelyet 1790-ben adtak ki Pozsonyban. Ez utóbbi már inkább szépirodalomnak tekinthető.

A magyar teológiai szerzők közül kettőt lehet megemlíteni. Tofeus Mihály, Apafi Mihály fejedelem „udvari papja” magyarázatait Dávid 150 zsoltárához, valamint Tóth Ferenc dogmatikáját és „*Lelki pásztori gondviselés*” című művét, amely valószínűleg gyakorlati teológiai, lelki gondozással foglalkozó munka lehetett.

1.2. *Geographi* – Földrajztudósok

A legrégebbi munka a könyvtárban, Bél Mátyás nagy négykötetes, latin nyelvű leírása volt Magyarország földrajzáról: *Compendium Hungariae Geographicum* (Pozsony, 1753). Vétsei Pataki István Nagykárolyban 1757-ben megjelent tankönyve már magyar nyelven tárgyalta a világ földrajzát. Bertalanfi Pál jezsuita paptanár művét (Nagyszombat, 1757) az első magyar nyelvű tudományos

földrajzkönyvnek tekintik. Szerzője egyetemen nem tanított, csak különböző jezsuita középiskolákban, így Nagyszombaton, majd Sárospatakon.

Már időben Nagy Sámuel kortársainak számíthatók a 18. század végén megjelent könyvek. Raff György német szerző kis gyermekek számára írt és tankönyvül is használt, magyarra fordított geográfiáját Vácott adták ki 1791-ben. A könyv elsősorban Európa földrajzával foglalkozik. Németh László győri evangélikus tanár műve (Sopron, 1795) a korban divatos statisztikai földrajzot képviseli először magyar nyelven. Érdekes, hogy Európa nevezetesebb országait tárgyalja, de Magyarországot nem, ennek főleg a cenzúra volt az oka. Németh László volt Teleki Domokos magyar nyelvű útleírásának németre fordítója is (1805). Nagy Sámuel könyvtárában megvolt még Szaller György pozsonyi tanár magyar nyelvű Magyarország földrajza (Pozsony, 1796) és egy *Rövid magyar geographia* (Pest, 1796), amelyet a debreceni Baranyi László írt.

1.3. *Auctores jurisprudentiae* – Jogtudományi szerzők

A jogi szerzők felsorolása a jegyzékben körülbelül egy oldalt tesz ki. Ebben az összeállításban inkább a természettudományos és vallási, filozófiai műveltségének forrásai érdekelnek, ezért a jogi könyvekkel nem foglalkozunk részletesebben.

1.4. *Historici* – Történelmi könyvek

Az ide sorolt könyvek jegyzéke nagyon gazdag, 13 oldalt tesz ki. Sok olyan könyvet is ide soroltak, amelyek nem szorosan történelmi tárgyúak.

A szoros értelemben vett történelmi könyvek közül csak néhányat említek meg:

Klasszikus magyar történelmi munka Heltai Gáspár Magyar krónikája (Kolozsvár, 1574, valószínűleg az 1789-ben Győrben készült újra kiadás). Nagy könyvsikernek számított Decsy Sámuel Bécsben élő történész első nagy és szándéka szerint tárgyilagos összefoglaló műve a Török Birodalomról, *Osmanografia* címmel (1788-89). A történelmi művek közé sorolták Dugonics András nemzeti romantikus történelmi regényét, az *Etelkát*, amelyet 1788-ban adtak ki Pozsonyban és Kassán.

Akkor még közelmúltnak számított a francia forradalom története, amelynek a következményeit felesége családja révén maga Nagy Sámuel is közvetlen közlőrl tapasztalhatta: *Schiller, K. A.: Gedrängte Geschichte der französischen Revolution und des dadurch entstandenen Krieges* (A francia forradalom és az azáltal keletkezett háború tömör története, Leipzig, 1800).

Szintén inkább az aktuális politikai irodalomhoz sorolható a pozsonyi országgyűlésen 1802-ben elfogadott törvények gyűjteménye.

Számos korabeli folyóirat megvolt a könyvtárban, amelyek a magyar nyelvű újságírás hőskorának tanúi. Ilyenek voltak a *Magyar Hírmondó* (Pozsony) és a *Magyar Kurir* (Bécs). Magyarországgal foglalkozó német nyelvű lap volt a *Zeitschrift von und für Ungern* (Pest, 1804). A Korabinszky Mátyás által szerkesztett, és 1778-ban Bécsben kiadott *Almanach von Ungarn* az ország uralkodó házának, főnemeseinek, főbb hivatalos intézményeinek, gazdasági és kulturális életének adatait gyűjtötte össze.

Természetesen megvolt a Péczeli József által szerkesztett komáromi folyóirat, a *Mindenek Gyűjtemény* mind a 6 kötete (1789-1792). Nagy Sámuel a folyóiratnak valószínűleg szerzője is volt, de ezt nem tudjuk biztosan, mert a folyóirat nem írta ki a cikkek szerzőinek nevét.

A könyvtárban megvolt egy másik Nagy Sámuel munkája: *Brevis et sincera deductio status religionis evangelicorum juriumque ac legalium libertatum eosdem concernentium, divae olim reginae Hungariae Mariae Theresiae exhibita.* (1790). Ezt a munkát Szinnyei József tévesen pathi Nagy Sámuel művének tekinti, de a mű megjelenésének évében ő még debreceni diák volt, míg ez a Nagy Sámuel (meghalt 1802, Pécel) a Rádayaknál volt fiatal korában nevelő, majd külföldi tanulmányok után 1763–1797 között a magyarországi evangélikus és református egyházak (Aug. & Helv. Conf. Addicti Evangelici) megbízott képviselője (ágense) volt a bécsi udvarnál. Ebben a munkában a protestáns egyházak jogi helyzetét és kiváltságait foglalja össze. 1790-ben, II. József halála évében a jogi helyzet rögzítése különösen fontos lehetett, és személy szerint Nagy Sámuel, a volt debreceni kollégiumi diákot és mélyen hívő természeti teológust is közlőrl érdekelhetette.

Két könyv a jénai időkkel áll kapcsolatban. Az egyik az Ásványtani Társaság Alapszabálya 1798-99-ből, amikor Nagy Sámuel a magyar titkár szerepét töltötte be. A másik Teleki Domokos magyar nyelvű útleírása 1796-ból. Teleki Domokossal egyszerre vettek részt a Társaság vezetésében, pl. együtt szerepel a nevük a szintén komáromi Zay Sámuelnek küldött levelező tagsági oklevélen mint elnök és titkár.

1.5. **Concionatores – Hitszónokok**

E cím alatt néhány prédikációs kötetet gyűjtöttek össze.

1.6. **Libri Philosophici – Filozófiai könyvek**

Ide nagyon sok könyvet soroltak, de ezek nagy része a mai értelemben véve valójában nem filozófia, hanem természettudomány, ezen belül is főleg ásványtan és növénytan.

A valóban *filozófiai* könyvek közé sorolhatók a francia felvilágosodás nagy alakjainak munkái, így Voltaire műveinek 1737-es bázeli kiadása, Montesquieu: *A törvények szelleme* című könyvének egyik első, Genfben megjelent kiadása (1750, 1751), valamint Rousseau műveinek 1782-es genfi kiadása, ezek között az *Emil avagy a nevelésről*.

A filozófia klasszikusai közé sorolható még David Hume skót filozófus *Értekezés az emberi természetről* című műve, amely – több más angol nyelvű munkához hasonlóan – német fordításban volt meg Nagy Sámuel könyvtárában (Halle, 1790).

Nagy Sámuel debreceni tanár korábban nagy jelentőséget tulajdonított a neveléstudománynak. Lefordította Joachim Heinrich Campe német pedagógus *Kleine Seelenlehre für Kinder* című művét magyarra, *Psychologia* címen (1794). Az eredeti német kiadás Hamburgban jelent meg 1780-ban. Nagy Sámuel könyvtárában az 1793-as bécsi kiadás volt meg, bizonyára ezt használta a fordításhoz. Campe két másik pedagógiai és lélektani művét is megszerezte.

Nagy Sámuelnek a debreceni évek alatt készített másik fontos fordítását, Sander könyvét a teológiai irodalom keretében említettük. Az ennek témájával rokon természetfilozófia tárgykörébe sorolható William Smellie könyve, a *Philosophy of Natural History*, amely német fordításban volt meg (Berlin, 1791). Smellie jelentős skót természettudós és az Encyclopaedia Britannica első kiadója volt, aki ebben a könyvében már felvetette a létért való küzdelem gondolatát, és ezért ma Darwin egyik előfutárának tekintik. Egy hasonló témájú, magyarra fordított könyv Johann Georg Sulzer svájci filozófus és matematikus természeti példákon alapuló erkölcsi elmékedéseit tartalmazza, amelyet Sófalvi József református lelkész fordított le hollandiai tanulmányaiból hazatérve (Kolozsvár, 1776).

A szűkebb értelemben vett *természettudományi* könyvek nagy része a jénai tanulmányok hatását tükrözi.

Itt elsősorban ásványtani művek szerepelnek. Természetesen megvolt Johann Georg Lenz professzor néhány addig kiadott műve, aki Nagy Sámuelnek tanára és társulati titkársága alatt az Ásványtani Társaság igazgatója, tényleges vezetője is volt. Lenz számos ásványtani munkája közül a következő kettő volt meg:

Versuch einer vollständigen Einleitung zur Kenntniß der Mineralien (Leipzig, 1794),

Mineralogisches Taschenbuch für Anfänger und Liebhaber (Erfurt, 1798, 1799), ez utóbbit Lenz Teleki Domokosnak ajánlotta, aki az 1798. évben a Társaság elnöke volt.

Ezeket kívül Lenznek egy korábbi állattani egyetemi tankönyve is megvolt a könyvek között.

A másik jénai professzor, aki több könyvvel szerepel, August J. G. K. Batsch, a botanika tanára volt. Ő alapította és vezette a jénai Botanikus kertet (1794) és Természetvizsgáló Társaságot (*Naturforschende Gesellschaft*, 1793). Teleki Domokos 1795-ben meglátogatta Jénában, utána ásványokat küldött ajándékba a Társaságnak. A könyvjegyzékben 3 botanikai tankönyve és egy ásványtani előadási jegyzete (*Versuch einer Mineralogie für Vorlesungen...*, Jena und Leipzig, 1794) is szerepel. Ezen kívül megvolt Batsch doktori értekezése is, amelynek latin nyelvű címe: *Dispositio Generum Plantarum Jenensium Secundum Linnaeum et Familias Naturales*, (Jena 1786). Ebben Linné rendszerét és az általa kidolgozott természetes rendszert alkalmazta a Jénában található növényekre.

Más német egyetemi városok közül Göttingent képviseli Johann Friedrich Blumenbach *Handbuch der Naturgeschichte* (A természetrajz kézikönyve, 1791) című munkája. A magyar peregrinus diákok közül azok, akik ebben az időben Göttingenbe mentek, Blumenbach professzortól tanulták az ásványtant. Ezek között volt Gyarmathi Sámuel (1751-1830) orvos és nyelvész, aki 1796-97-ben volt Göttingenben. Hazajöve jelentős ásványgyűjteményt hozott ajándékba az enyedi kollégiumnak, amelyet többek között az ő rendszere alapján rendezett. Itthonról viszont erdélyi ösmaradványokat és ásványokat küldött ki Blumenbach professzornak.

Szintén Göttingenben adták ki Linné nagy növényrendszertani munkáját latin nyelven (*Systema vegetabilium...*). Nagy Sámuel könyvtárában az 1784-ben megjelent 14. kiadás volt meg.

A nemzetközi természetrajzi irodalom mellett a 18. század legjelentősebb magyar természettudományi munkái is megvoltak Nagy Sámuel könyvtárában. Természetesen az első magyar

nyelvű ásványtani munkák, Benkő Ferenc Werner-fordítása (1784) és a *Magyar Mineralógia* (1786), valamint Zay Sámuelnek éppen Komáromban kiadott műve, a *Magyar mineralógia avagy az ásványokról való tudomány* (1791), amely először használja már a címében is az „ásvány” szót.

Komáromot a 18. században kétszer is sújtotta nagy földrengés, 1763-ban és 1783-ban. Ezek közül a 1753-as különösen nagy volt. Erről Grossinger János komáromi jezsuita lelkész írt tanulmányt *Dissertatio de terrae motibus regni Hungariae* címmel, amely más földrengésekre vonatkozó adatokat is összegyűjtött, és így az első komoly földrengések történetével foglalkozó munka lett Magyarországon (Győr, 1783).

Az ásványtan mellett a magyar irodalomból is a növénytan volt a másik fontos természettudományi téma. Mint volt debreceni diáknak meg kellett lennie Nagy Sámuel könyvtárában, a Debrecenben 1807-ben kiadott *Magyar füvészkönyvnek*, amely Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály közös alkotás volt, és „Linné alkotmánya szerént” rendszerezte „a két magyar hazában” – azaz Erdélyben és Magyarországon található növényeket. Másik debreceni klasszikus mű volt a könyvtárban Hatvani István professzor *Introductio ad principia philosophiae solidioris* (Bevezetés a szilárdabb filozófia alapelveibe) című munkája (1757), amelyben a filozófia alátámasztására felhasznált fizikai és természettudományi ismeretek jelentik a legnagyobb értéket. Szintén debreceni kollégiumi diák volt a 18. század végén Fábíán József református lelkész, aki – többek között – gyermekek számára írt egy *Természet történetje* (1799) című könyvet.

Egyszerre volt Nagy Sámuellel Jénában Császári (Lósi) Pál is, aki szintén érdeklődött az ásványtan iránt. Filozófiai disszertációja (1799) bizonyára a barátság és a közös érdeklődés alapján került a könyvtárba. Sajnos ennek témáját nem ismerjük. Kiutazása előtt a csurgói református kollégium tanára volt, az ő helyére ment Csokonai Vitéz Mihály. Útközben 1798. március 1-jén Bécsben meglátogatta Teleki Domokost, aki vele küldött egy láda ásványt Jénába, részben Lenz professzor kérésére. Neve szerepel a Jénai egyetemre 1798-ban beiratkozott magyar hallgatók között. Maga is aktív tagja lett a társulatnak, az 1804-es névjegyzékben nevét a tisztségviselők között találjuk, tisztsége: a társulat "ügynöke" (*Agent*), ekkor már ismét Magyarországon van.

1.7. *Libri Medici* – Orvosi könyvek

Ilyen cím alatt van felsorolva a legtöbb könyv, mintegy 200. Ez érthető is, hiszen ezek a mindennapi munkájának a segédeszközei voltak. Ezek nagy részével most nem foglalkozunk, főleg csak az általánosabb, természettudományi vonatkozású művekkel. Talán érdekes a magyar orvosi szerzők nevét felsorolni (zárójelben a megvolt könyv évszáma): kibédi Mátyus István (1787), Kolbány Pál (1805), Zsoldos János (1802), Ezek között is voltak inkább pszichológiával, neveléstudománnyal foglalkozók: almási Szalay János (Kassa, 1794), Rácz Sámuel (1789). Még Jénából hozott néhány orvosi disszertációt magával az 1790-es évekből.

Külön fontossága volt a himlőről írt munkáknak, mert Komáromot 1801-ben himlőjárvány sújtotta. Országosan alapkönyvnek számított Bene Ferenc *A himlő veszedelme ellen való oktatás* (Pest, 1800) című műve. Maga Nagy Sámuel is írt egy tájékoztató könyvecskét „a komáromi nép megvilágosítására különösen” az „oltalmazó himlő”-ről, ahogyan a védőoltást nevezte. Ennek a könyvkatalógus összeállításakor még több példánya megvolt.

Fontos orvosi munka volt a jénai egyetemen tanító Hufeland német orvosnak a csecsemőápolásról szóló munkája, amely Őri Fábíán László fordításában jelent meg magyarul (Pozsony, 1802). Ez a könyv két szempontból is érinthette Nagy Sámuel. Egyrészt a fordító szintén tagja volt a jénai Ásványtani Társaságnak, másrészt vannak rá adatok, hogy Jénában ő is lefordította ezt a munkát, és 1799. július 15-én, amikor hazafelé tartott, Bécsben meg is egyezett egy könyvkiadóval, Péteri Takáts Józseffel, hogy átadja neki a fordítása kéziratát. A kiadásból valószínűleg azért nem lett semmi, mert Festetics György gróf megvonta anyagi támogatását a kiadótól. Péteri Takáts József költeményeket is írt (1796), de ezeket a könyvtár jegyzéke a „Vegyes tárgyú irodalom”-hoz sorolja, több jó barát műveivel hasonlóan.

Az általánosabb érdeklődésű orvosi könyvek témái is az ásványtantól a botanikáig terjednek.

Megvolt Nagy Sámuel könyvtárában egy a hazai sziksóval foglalkozó tanulmány, Pázmándi Gábor, Komárom megyei nemesi származású orvos *Idea natri Hungariae veterum nitro analogi* című doktori értekezése (Vindobonae, 1770). Ez azért érdekes, mert a Sander-fordításban van egy önálló rész a magyar sziksórol, ami a német eredetiben nincs meg. Ennek egyik forrása lehetett Pázmándi Gábor tanulmánya. Nagy Sámuel sziksórol való ismereteinek egy másik forrása lehetett Hatvani István debreceni professzor munkája a Debrecen környékén található sókról, amely azonban nem önálló

kiadványban jelent meg, hanem a *Thermae Varadienses...* (Váradi hévforrások...) című munkája függelékeként (Stephanus Hathvani, Bécs, 1777). Ez utóbbi nem volt meg Nagy Sámuel komáromi könyvtárában, de nyilván még debreceni kollégiumi könyvtáros korából jól ismerte Hatvani professzor műveit. A korabeli termálvizekkel és szikso-kivirágzásokkal foglalkozó irodalmat Szőkefalvi-Nagy Zoltán [4] ismertette.

A földtudományokat még egy gyógyvízről való könyv képviselte, Torkos Justus Jánosnak a Komáromhoz közeli Dunaalmás kénes langyos karsztforrásairól szóló tanulmánya (Pozsony, 1746). Dunaalmás akkoriban kedvelt fürdőhelynek számított. A források a 20. században elapadtak, ma újra megvannak, de nem hasznosítják őket.

Két növénytan munkát is ide soroltak. Az egyik Linné *Philosophia botanica* című műve, amely sokkal későbbi, mint a rendszertan, de nem igazán filozófia, hanem inkább a botanika alapfogalmait tárgyalja. A másik a növénytan egyik hazai úttörőjének munkája, Földi János hajdúhadházi orvos rövid kritikája és áttekintése a magyar füvésztudomány akkori állásáról (Bécs, 1793). Ez a munka Jénában is nagy sikert aratott, 1794-ben a jénai Természetvizsgáló Társaság Földi Jánost tiszteleti taggá választotta.

1.8. További témák

Ide még a következő, inkább az általános műveltséghez és a szépirodalomhoz tartozó témák tartoztak:

Auctores e litteris elegantioribus – A szebb irodalom szerzői,

Philologici – Filológiai könyvek,

Libri argumenti mixti – Vegyes tárgyú könyvek.

Ezek azt mutatják, hogy Nagy Sámuel 18. század végén megindult nemzeti nyelvű irodalom, ennek főleg német és francia példái, a nyelvújítás és az aktuális politikai mozgalmak terén is tájékozott volt. Különösen hatottak rá két nagy példaképe és idősebb barátja, Kazinczy Ferenc és a komáromi Péczeli József művei.

IRODALOM

1. BOD Péter 1766: Magyar Athenas, Szeben.
2. BOD Péter 1982: Magyar Athenas. Bod Péter válogatott művei. Magyar Hírmondó, Magvető, 546 p. Budapest.
3. SZINNYEI József 1891-1914: Magyar írók élete és munkái. 1-14. kötet, Hornyánszky, Budapest.
4. SZŐKEFALVY-NAGY Zoltán 1965: Hatvani István mint orvosvegyész. – Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 35. 11-24.
5. VICZIÁN István 2014a: Nagy Sámuel, egy 18. századi debreceni mineralógus, HUNGEO 2014, Debrecen, 205-209.
6. VICZIÁN István 2014b: Nagy Sámuel, egy 18. századi debreceni mineralógus, EMT VII. Tudomány- és technikatörténeti Konferencia, Szilágyosmlyó, 2014. 182-183.
7. VICZIÁN István 2014c: „Mineral theologia” – ásványkutató teológusok és hívő mineralógusok a 18. században. *Sola Scriptura* 2014, 2, (51), 16-28. Biatorbágy.
8. VICZIÁN, István 2015: „Mineral theologia” – das Verhältnis der Glaube und Naturwissenschaft in den Schriften der ungarischen Mitglieder der „Jenaer Mineralogischen Gesellschaft”. In Gurka, D. (Hrsg.): *Deutsche und ungarische Mineralogen in Jena*, Gondolat Verlag, pp. 77-97. Budapest.
9. ZVARA Edina 2016: Egy tudós hazafi Bécsben. Görög Demeter és könyvtára. Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 509 p. Budapest.